

A PEDAGÓGIAI HŐSKÖLTEMÉNY FOGADTATÁSÁRÓL

Makarenko a "Pedagógiai hősköltemény"-t 1925-ben kezdte írni és 1935-ben fejezte be művét. Az első rész 1933-ban, a második 1934-ben, a harmadik 1935-ben egy almanachban (együtt a második résszel), majd a teljes regény 1936-ban könyv alakban látott napvilágot.

A megjelenések évében több író—olvasó találkozóra kapott meghívást a szerző. 1936. október végén néhány napra Moszkvába utazott, hogy részt vegyen a moszkvai Területi Pedagógiai Főiskola Komszomol Bizottsága és könyvtára által szervezett vitán (október 27-én), s hogy találkozzék egy nagyvállalat — a Kaganov nevét viselő golyóscsapágygyár — kollektívájával.¹

A Pedagógiai Főiskolán elhangzott bevezető előadás rövidített szövege a magyar olvasók előtt is ismert az A. Sz. Makarenko "Neveléseméleti művei" I. kötetéből (1965). A találkozón Makarenko bevezető gondolatainak elhangzása után az egyetemi hallgatók és oktatók elemezték a "Pedagógiai hősköltemény"-t. Csernyakov, Grigorjev és Akszenova másodéves irodalom szakos, Dobrinyina harmadéves földrajz szakos hallgatók, Szangajlov, a honvédelmi tanszék vezetője és Dobrohotov, a pedagógiai tudományok doktora fűztek reflexiókat a műhöz. Minden felszólaló kiemelte a könyv pedagógiai jelentőségét, azt, hogy a mű a pedagógiai munka örömeinek és a kollektívának a himnuszát zengi. Ez a könyv — vélekedtek a hozzászólók — az egész század szemléletét meghatározhatja a pedagógiában, és hasonló fordulatot hoz a neveléstudományban, mint Comenius "Nagy Didaktiká"-ja, vagy Rousseau "Emil"-je.

¹Opuscula Makarenkina Nr. 7. Moszkva, október 1936. Izdányije protokolov dvuh bsztrecs A. Sz. Makarenko sz csitátjeljami "Pedagogicseszkoy poemi". 1987. Makarenko-Referat der Phillippo-Universität Marburg. Herausgeber: Götz Hillig. (Kétnyelvű — orosz—német — kiadás. A fordítás orosz nyelvből Tibola Katalin munkája.) A két jegyzőkönyvhöz Götz Hillig írt előszót, amelyben felhívja a figyelmet a találkozók légkörének a dokumentumok szövegéből érzékelhető sajátosságaira. Utal arra, hogy a gyári munkásokkal folytatott beszélgetést gyorsírással rögzítették; a Pedagógiai Főiskola rendezvényéről szóló tájékoztatót Makarenko javította és kézírásával hitelesítette. Az 1987-ben Marburgban közzétett jegyzőkönyvben az eredeti, változatlan szöveget olvashatjuk.

Dobrohotov Makarenko könyvének a nevelés gyakorlatában betöltött szerepét húzta alá. Véleménye szerint ez a könyv segít abban, hogy tökéletesen lelepleződjék a párt által is elítélt áltudomány, a pedológia, és segít abban is, hogy visszanyerje jogait a pedagógus és a pedagógia. Hangsúlyozta a "Pedagógiai hősköltemény" különleges jelentőségét az adott társadalmi helyzetben, s a művel való megismerkedést minden pedagógus számára ajánlatosnak tartotta. Megemlítette, hogy Makarenko alaposan tanulmányozta a múlt pedagógiai örökségét, és azt szovjet módon volt képes alkalmazni. Így pl. szovjet módon alkalmazta a büntetés elvét. A felszólaló utalt arra, hogy az egyetemi ifjúság rendkívüli érdeklődéssel olvasta a könyvet.

Simbirjev, a pedagógia professzora értékes műnek minősítette a Hőskölteményt, de kifogásolta, hogy a nevelés kérdései mellett nem kap benne kellő hangsúlyt az oktatás. Emlékeztette a hallgatóságot Pestalozzira, akinek megtorpanásait — véleménye szerint — Makarenkónak tanulmányoznia kellett volna, hogy az ismétléseket elkerülje. Figyelmeztetett arra, hogy a nevelés és az oktatás kérdéseit nem lehet egymástól elszigetelten kidolgozni, és erősíteni kell a tudományos kutatómunkát mindkét területen.

A felszólalók a könyv hiányosságaiként a tipizálás és a központi hős mellőzését említették, mondván, hogy az ifjúság számára így nincs a műben követendő példa. Hiányolták továbbá a lelkes pedagógusalakok, valamint az iskolai élet bemutatását.

Makarenko volt növendékei közül Vászja Kamargyirov szólalt fel, s a Makarenko által kialakított erős és vidám kollektíváról beszélt. Vászja korábban több telepről megszökött, Makarenko kommunáját azonban vonzónak tartotta. Mesélt munkájáról, amelyet mint a parancsnokok tanácsának és a komszomol bizottságának titkára végzett. Szemléletesen érzékeltette, hogyan nevelte fegyelmezetté, kulturálttá, felelősségtudóvá tagjait a kommuna. Elmondta: a kollektívának köszönheti átnevelődését, a munkásfakultásra való bejutását és a történelem—filozófia szakra való felvételét. Lev Szalkov — ugyancsak a Dzerzsinszkij-kommuna volt növendéke — a kommuna kulturális életéről, az önképző körökről, a kommunárok zenekaráról tájékoztatta a hallgatóságot. Makarenko válasza és zárszava a magyar olvasók előtt — a korábban említett kötetből — ismert.

A pedagógiai főiskolán megrendezett vita előtt két nappal (1936. október 25-én) Makarenko a Moszkvai Gördülőcsapágygyár dolgozóival találkozott. Az elnöki tisztet betöltő Encov üdvözlő beszédében utalt arra, hogy a szovjet közvélemény kivételes érdeklődést tanúsít A. Sz. Makarenko könyve iránt, hiszen az érzékletesen veti fel a kollektívára, az ifjúságra, a gyermekekre

gyakorolt hatás módszertanának egész kérdéskörét, s melynek segítségével jobban, hatékonyabban és érdekesebben lehet a munkát (a gyári munkát is) megszervezni. A "Szovjet Csapágyért" (За совjetszkij podsinyik) című üzemi újságból idézte a gyár dolgozóinak Makarenko könyvéről alkotott véleményeit, amelyekből kiderült, hogy azt "az élet könyvének", "a bolsevikoknak szóló munkának" tartják. Ismertetett néhány adatot, melyek a "Pedagógiai hősköltemény" kivételes sikerét érzékeltetik. 1935-ben és 1936-ban például a könyvet háromezer ember vásárolta meg, de ennél jóval többen olvasták. A gyár dolgozóinak — állapította meg — kétharmada ismeri az alkotást. Makarenko műve nemcsak mint műalkotás keltette fel az emberek érdeklődését, hanem mint olyan dokumentum is hatott rájuk, amely vállalja az ember, a közösség nevelésével összefüggő problémák széles körét.

A találkozón Makarenko előadást tartott munkájáról és szólt könyvének céljáról is. Az alábbiakban idézzük fontosabb megállapításait. "Mi volt a szándékom ezzel a könyvvel? Egyáltalán nem képzeltem, hogy azért írom ezt a könyvet, hogy tőlem tanuljanak meg bánni a hajléktalanná vált gyerekekkel. Teljesen más célom volt (...) — szerettem volna a társadalom széles rétegei előtt bebizonyítani, tehát nem a pedagógusok előtt, hogy ezek a gyerekek éppen olyan hétköznapi, jó és normális gyerekek, mint bármely más gyerek. Szerettem volna szimpátiát kiváltani az olvasókból ezek iránt a gyerekek iránt, a leglényegesebb szándékom pedig az volt, hogy valamiképpen előbbre vigyem ezen gyerekek nevelésének ügyét...

Mik voltak a további célok? Szerettem volna rámutatni arra, hogy csak a mi társadalmunkban, a dolgozók társadalmában, a szovjet emberek társadalmában lehetséges az, hogy még az ún. harmadrendű emberekből, a legrosszabb emberekből is, azokból, akiket Nyugaton a nyomor szemétdombjára hajítanak, akik közt nagy a halandóság és akik gyári gyermekmunkára kényszerülnek, igazi szovjet emberek, sőt az én értelmezésem szerint igazi bolsevik kollektívák tagjai legyenek. A hajléktalanok őseréjén szerettem volna visszatükrözni a mi szovjet stílusunkat-életstílusunkat.

És végül hangsúlyozottan szerettem volna kifejteni azokat a tisztán pedagógiai gondolatokat, amelyek munkám során vetődtek fel bennem. Pontosan ezek azok a pedagógiai gondolatok, ahol a gyakorló pedagógusok a legkevésbé értettek meg engem, lehet, hogy ez az én hibámból történt, azért, mert csak bizonyos dolgok tárgyalása közben beszéltem a pedagógiáról..."

A pedagógia tárgykörébe tartozó kérdések fejtegetése során Makarenko megállapította, hogy "...a pedagógia tárgykörébe soroljuk a nevelés nagyon széles körben értelmezett elemeit, nemcsak azokat, amelyeket a nevelők alkal-

maznak, hanem mindazokat, amelyekkel életünk során találjuk magunkat szembe — vagyis például azokat, amelyeket Önök is kifejtenek egymásra gyakorolt kölcsönhatásaikban. ... Igen elvtársak, a nevelés nagyon széles körű társadalmi jelenség, és én nem szívesen vállaltam magamra azt a feladatot, hogy megalkossam ennek a közösségi nevelésnek törvényeit. Azt azonban megengedtem magamnak, hogy néhány feltevést és egyedi gondolatot fejtsék ki ebben a könyvben, olyanokat, amelyek a hajléktalanná vált gyerekekkel végzett munka közben vetődtek fel bennem."

Ezt követően a pedológiai 1936-ban hozott párthatározatra támaszkodva a pedológiai szemlélet hibáiról beszélt. "Miben jelenik meg a pedológiai munka a pedagógia területén? Röviden megfogalmazva abban, hogy a gyerekeket mint teljesen egyedülálló lényeket tételezzük és vizsgáljuk egy biológiai laboratóriumban, akár egy majmot, vagy egy házinyulat. A megfigyelés különböző mesterséges formáinak segítségével néha az élettől, a közösségtől, széles körű társadalmi folyamatoktól elszakítva... Ez a tökéletesen magára hagyott, elkülönített gyerek, a pedológia véleménye szerint alapul szolgálhat arra, hogy különböző következtetéseket vonjunk le róla, és módszereket ajánljunk nevelésére. Véleményem szerint a gyerek mindenekelőtt egy közösség tagja, emellett is egy szovjet közösségé, a munkások közösségé, egy szocialista közösségé."

Ezt a világos felismerést lehetetlen volt bebizonyítani pedagógiai táborunkban számos embernek, olyan embereknek, akik kisebb-nagyobb mértékben a gyermek irányába tett pedológiai megközelítéshez vonzódtak. E tekintetben is megengedtem magamnak, hogy kifejtsék néhány gondolatot, szigorúan elméletieket, amelyeket talán ésszerűbb lett volna nem ebben a könyvben kifejteni, hanem egy tudományos műben, amelyet speciálisan a nevelés kérdésének szenteltek."

A büntetéssel és a fegyelemmel kapcsolatos nézeteinek ismertetése után a következőket mondta: "Mindaz, amit még ezenkívül tartalmaz a könyvem, már nem annyira pedagógia, mint inkább élő emberek, élő jellemelek, vagyis az, ami minden valószínűség szerint a legvonzóbb lehet Önöknek és legmeggyőzőbb lehet a tekintetben, hogy miként kell dolgozni az ilyen gyerekekkel, hogyan kell hozzájuk viszonyulni." Majd így folytatta: "Nagyon boldog leszek, ha a "Pedagógiai hősköltemény"-ből, vagy akár másik művemből, csak néhány ember is valamiféle hasznot húz a maga számára, akárcsak abban az értelemben is, hogy elgondolkozik a nevelés kérdéséről, elidőzik a problémánál, valamint áttekintést kap, átérez, mégpedig nagyon is komolyan, komolyabban, mint ahogy ez általában történni szokott."

Befejezésként néhány szót szeretnék szólni magáról a könyvről, illetőleg annak történetéről. Nem mint író írtam ezt a könyvet, ezért kérem, ne is köszönek belém az előforduló stiláris hibákért, a szerkezet tökéletlenségéért. Most sem tartom magam írónak, akárcsak eddig, továbbra is a hájléktalanná vált gyerekekkel foglalkozom és ezt a munkát is fogom tovább folytatni. Éppen ezért minden olyan vádat, amely ellenem mint író ellen irányul, előre szeretnék visszautasítani. Én csak egy pedagógus vagyok, aki egyszerűen azt írja le, amit érzett."

A gyári felszólalók közül többen méltatták a mű esztétikai jelentőségét, művészi, szépirodalmi értékét; saját életükből hozott epizódokkal illusztrálták a regény életközelségét, realitását, igazságtartalmát, kitérve a regényben szereplő fiatalok sorsára, jellemére is.

Makarenko zárógondolataiból az alábbiakat emeljük ki: "Az elvtársak közül sokan helyesen mutattak rá könyvem hiányosságaira, többek között azt mondták, hogy rosszul ábrázoltam a nevelőket, mintegy futólag. Ne gondolják, hogy ezt szándékosan tettem, ez tisztán művészi hiányosság. A lányok munkájának ábrázolása is gyenge, ami szinte egyértelműen irodalmi jellegű hiányosság. Ehhez hasonló elégtelenség természetesen nagyon sok van, és még korántsem fedezték fel mindet. Vannak nagyon elhúzott részletek, helytelen, pontatlan kifejezések, amelyek ilyen vagy olyan értelmezésre is lehetőséget adnak."²

A sajtóban is sokan reagálnak a Hőskölteményre. A regény harmadik részének megjelenése után — 1936 májusától 1937 novemberéig — körülbelül 35 publikáció látott napvilágot a Szovjetunióban.³ A publikációk többsége a mű egészét értékeli. Többek között a Lityeraturnaaja gazéta, Lityeraturnoje obozrenyje, Kommunistyicseszkoje proszvescsenyije, Komszomolszkaja pravda, Szrednyaja skola, Szovjetszkaja lityeratura, Knyiga i proletarszkaja revoljucija, Lityeraturnij kritik, Lityeraturnoje ucsoba című lapokban látnak napvilágot az értékelések.

A megjelenést követő első bírálat a Lityeraturnaaja gazétában B. Brajnina tollából "Egy különösen örömteli perspektíva" címmel jelent meg. A szerző

²A harmincas évek második felében Makarenko több író—olvasó találkozáson vett részt, s ezeken az itt szereplőkhöz hasonló gondolatokat fejtett ki. Az érdeklődő olvasó ezeket művei magyar nyelvű kiadásának V. kötetében találhatja meg. (Néhány következtetés pedagógiai tapasztalataimból. Tapasztalataim. Munkám tapasztalataiból.)

³L. Götz Hillig: Makarenkos "Pädagogisches Poem" in der zeitgenössischen Kritik (1934—37). Ein Überblick (Teil 1), (Teil 2), Pädagogik und Schule in Ost und West, 1980/28. 85—96. o., 1981/1. 15—22. o.

a regény hőseit új tapasztalatokkal, új érzésekkel telített, boldog embereknek könyveli el. Kurjász meghódítását a befejező rész központi drámai összekötkezéseként mutatja be. A művet impozánsnak, a nemzeti irodalom jelentős alkotásának tartja. Makarenkót az új pedagógia mestereként, kiváló pszichológusként és prózaíróként, igazi bolshevikként említi F. Levin a Lityerturnij kritikában 1936. november 10-én. N. Zsdanov cikkében az ember szocialista nevelésének tudománya és a népi irodalom közötti kapcsolat létrehozásának jelentőségéről a Hősköltemény elemzésekor ír. G. Goldberg a művet szépirodalmi alkotásnak, egyben tudományos kutatómunkának minősíti, amely a szovjet pedagógia kérdéseinek egész sorát tárja fel.

Csetunova méltatása a Hőskölteményről — a Lityerturnij kritik 1936. 10—11. számában — az októberi forradalom 20. évfordulója alkalmából jelenik meg "A szovjet irodalom legjobb könyvei" című rovatban. A szerző Makarenko művében a pedagógiai regény műfajának újbóli megjelenését látja. (Rousseau "Emil"-jét tekinti "elődnek".) Ellentétbe állítja azonban Rousseau, Rabelais és Goethe utópikus regényeivel, mondván, hogy Makarenkónál a szocialista valóság ábrázolása valósul meg.

F. Levin az utóbbi idők két legsikeresebb könyvének N. Osztrovszkij: "Az acélt megedzik" és Makarenko: "Pedagógiai hősköltemény" című művét tartja, kiemelve, hogy egyiket sem hivatásos író írta. Levin a két mű hiányosságainak (szerkesztésbeli problémák, a jellemábrázolás elégtelensége stb.) felsorolása után a művek "erősségét" abban látja, hogy bennük igazi és nem mesterséges, sematikus, "édeskés" hős szerepel, olyan, aki csupán eszméért harcol, aki csak áradozik az emberek iránti szeretetről, hanem aki valóban szereti őket.

Prozorov a Kommuniziszticzeszkoje procvescsenyje 1936. júliusi—augusztusi számában többek között rámutat arra, hogy a "Pedagógiai hősköltemény" számos bonyolult pedagógiai kérdésre ad választ, méghozzá reális gyakorlati és elméleti következtetések formájában. A cikk szót emel azok ellen, akik a műben antipedagógusokat, szokatlan és paradox helyzeteket találnak elsősorban. Ezzel szemben azt állítja, hogy Makarenko alkotó pedagógus, akitől a rutin és a sablonok idegenek, és aki mellözi az előre gyártott sémákat, a "pedagógiai igazságokat".

Kolbanovszkij a Krasznaja Nov-ban 1936. június 6-án megjelent cikkében azt írja, hogy a "Pedagógiai hősköltemény" rendkívüli érdeklődést vált ki a pedagógiai munka iránt, alkotó szabadságot hirdet, és sokak számára eddig nem ismert örömet nyújt, mely örömet az élő objektumok nevelése jelenti.

Az eddigiektől eltérő, sőt ellentétes módon viszonyul a Makarenko-műhöz Lifsic a Komszomolszkaja Pravda 1937. augusztus 2-i számában. Jóllehet elismeri (anélkül, hogy részleteznél): Makarenko valóban sok értéket tárt fel a pedagógiában, azt azonban, hogy éppen a kommunában valósult meg a tulajdonképpeni szovjet pedagógia, mi több, a kommunista nevelés, túlzásnak minősíti. Azt vallja, hogy a törvénysértők átneveléséből, annak tapasztalataiból nem meríthet az egész szovjet pedagógia, hiszen feladata ennél sokkal több.

N. Pokrovszkij a Szrednyaja skola 1936. évi augusztus 8-i számában figyelmeztet arra, hogy Makarenko tapasztalatait kritikusan és nem mechanikusan kell átvinni a tömegoktatásba. Visszás esetek egész sorát mutatja be, amelyek Makarenko sajátos (helytelen) értelmezéséből fakadnak. Területi vezetők, igazgatók, pedagógusok élnek vissza Makarenkóval — állapítja meg. Mint védőbástyát használják őt saját tevékenységük hiányosságainak leplezésére. Vannak, akik Makarenkóra való hivatkozással alig olvasnak módszertani irodalmat, vagy azt vallják, hogy nincs szükség elméleti ismeretekre. Lelkesednek azok is Makarenko pedagógiája iránt, akik a büntetésben, az agresszivitásban vélik megtalálni a konfliktusok megoldását.

A Makarenko-regény szovjetunióbeli megjelenését hamarosan követték külföldi fordítások és kiadások is. A "Pedagógiai hősköltemény" Angliában 1936-ban, Franciaországban pedig 1939-ben már olvasható. Makarenko neve ettől az időtől kezdve válik nemzetközileg is ismertté, bár munkásságáról ezt megelőzően is jelentek meg tudósítások. Többek között a weimari Németország sajtójában láttak napvilágot közlemények a makarenkói pedagógiáról — meglehetősen esetlegességgel.

Az első magyar nyelvű Makarenko-publikáció 1938-ban jelent meg az "Új Hang" című moszkvai — Magyarországon illegálisan terjesztett — folyóiratban. Ebben a folyóiratban ez idő tájt több Makarenkóval kapcsolatos írás is helyet kapott.⁴

Lengyelországban 1939-ig a szovjet közoktatás pedagógiai elméleti és gyakorlati kérdéseiről esik szó, de Makarenko nevével csupán a munkásmozgalom Szovjetunióban tartózkodó képviselőinek állt módjukban — éppen úgy, mint a magyar emigránsoknak — megismerkedni. Arról is vannak információk, hogy a Dzerzsinszkij-kommunát működésének első öt évében öt lengyel delegáció látogatta meg.⁵

⁴Vág Ottó: Makarenkóval kapcsolatos információk Magyarországon 1945 előtt = Pedagógiai Szemle, 1969. 5. sz. 423—426. o.

⁵A. S. Makarenko und die sowjetische Pädagogik seiner Zeit. Marburg, 1972. (Nemzetközi Makarenko-szimpoziumon elhangzott előadásokból.) A közölt

Makarenko felfedezése, gondolatainak széles körű elterjedése a második világháború éveire esik. Munkásságával való megismerkedésben a legjelentősebb szerepet a "Pedagógiai hősköltevény" játszotta, melyet először 1946-ban fordítottak lengyel nyelvre. Hatása a társadalom legkülönbözőbb rétegeire kiterjedt. Sokak számára, akik hivatásuk szerint nem pedagógusok, a Hősköltevény hosszú ideig majdnem az egyetlen könyv volt, mely meghatározta a szocialista nevelés bonyolult problémáihoz való viszonyulásukat. Még szélesebb körben vált ismertté a mű színpadra való alkalmazása révén. A Hősköltevény visszhangjaként több mint 40 recenzió jelent meg. Szenvedélyes viták lobbantak fel a könyv és a darab kapcsán. 1949-ben és 1950-ben lefordították Makarenko más — akkor hozzáférhető — művét is. ("Szülők könyve", "Nevelés a családban".) 1955-ben és 1957-ben adják ki Makarenko műveinek hét kötetét. A szovjet pedagógia iránti érdeklődés egyre jobban fokozódik, így a Makarenkóval foglalkozó szovjet pedagógiai irodalom népszerűsége is nő. Megjelenik Gmurman, Kolbanovszkij, Medinszkij, Fere tanulmánya lengyel fordításban. Makarenko neve mintegy jelszavává válik az "új típusú" nevelőknek. Hatása erőteljesen érződik a pedagógiai gyakorlatban, de behatolnak eszméi a lengyel társadalom más rétegeibe is. Kísérletek szerveződnek a makarenkói pedagógia alapján.

Csehszlovákiában ugyan már a harmincas években megjelent néhány mű a Dzerzsinszkij-kommuna tevékenysége és a "Pedagógiai hősköltevény" reflexiójaként, de Makarenko műveit csak 1946 és 1955 között publikálták cseh és szlovák nyelven. 1955 után mind műveinek, mind a róla szóló publikációknak száma csökken, de ami napvilágot lát, az a korábbiaknál mélyebb és elemzőbb.

Makarenko pedagógiai tevékenységével, személyiségével foglalkozó munkák Romániában 1945—46-ban láttak napvilágot román nyelven. 1948-tól sorra jelentek meg a "Zászlók a tornyokon", "Szülők könyve", a "Válogatott pedagógiai tanulmányok" stb. E művek megjelenését követően több iskola gyakorlatában is szokatlan felélénkülés kezdődött, mivel a pedagógusok a pedagógiai megújuláshoz igen gazdag forrást találtak Makarenko munkájában, gyakorlati tapasztalataiban.

A második világháborút követően Bulgáriában szintén kiadták Makarenko legfontosabb műveit. A nagy szovjet pedagógus hatása a pedagógia minden területén érzékelhetővé válik az óvodai neveléstől a felnőttoktatásig.

információk A. Lewin (Lengyelország), J. Csakarova (Bulgária), B. M. Belle-rate (Olaszország), V. Tesic (Jugoszlávia), L. Pecha (Csehszlovákia), S. Lehrmann (USA) tájékoztatóiból valók.

Jugoszláviában 1947-től olvashatók a Makarenko-regények, az elméleti művek szerb-horvát, szlovén nyelven, de egyes alkotások albán, macedón és magyar nyelven is napvilágot láttak.

Az USA-ban a negyvenes években New York-ban mutatták be az "Út az életbe" című filmet. Ennek ellenére Makarenko munkásságának megismerése várat magára, aminek oka a nyelvi problémákon kívül a szovjet pedagógiával szemben mutatkozó előítélet. Amerikában a pszichológusok jobban ismerik Makarenkót, mint a pedagógusok. Közülük néhányan a Szovjetunióban végzett tudományos kutatásaik révén ismerkedtek meg munkásságával. Bronfenbrenner pszichológus egyik könyvében — "A gyermekkor két világa" — például a szovjet és az amerikai nevelés rendszerét hasonlítja össze, és javasolja az amerikaiaknak, hogy tanulmányozzák Makarenkót. Ezekben az években pedagógiai folyóiratok és napilapok is közölnek Makarenkóval kapcsolatos cikkeket. A "The Reading Teacher" című pedagógiai folyóirat 1969. októberi számában például Sarah Lehrman írása keltette fel az amerikai (elsősorban a kaliforniai) pedagógusok érdeklődését. A "The New York Times" 1967. október 6-i száma hosszú cikket közöl Makarenkóról "Az orosz Dr. Spock" címmel.

Olaszországban ugyancsak a második világháború után tapasztalható érdeklődés Makarenko iránt. Legjelentősebb műveit, valamint számos róla szóló tanulmányt az ötvenes évek elejétől publikálnak.

Amint azt korábban említettük, Makarenko-publikációkkal a magyar érdeklődő (szakmai) körök 1940 előtt is találkozhattak. A "Pedagógiai hősköltemény" az "Új ember kovácsa" címmel jelent meg 1947-ben Lányi Sarolta fordításában, Várkonyi Hildebrand előszavával az Új Magyar Könyvkiadónál. A "Makarenko és eszméi" című előszóban olvashatjuk: "Pedagógiája átélt, átküzdött és minden ízében gyakorlatilag kipróbált pedagógia. Ezért van rendkívül nagy értéke és jelentősége mindazok számára, akik magát az életet szeretik megfigyelni, s a tapasztalás kíméletlen iskoláját többre becsülik minden elméleti konstrukciónál. Valóságos hősi eposz ez, minden hősiességi igény nélkül; önvallomás pózolás nélkül; igazi pedagógia az elmélet nagyképűsége nélkül." Ezzel a kiadással indul meg nálunk Makarenko pedagógiájának térhódítása.